

II. András politikája és az Aranybulla mozgalom

III. Béla halála után fia, Imre és András között trónviszály keletkezett. A viszály jó alkalom volt arra, hogy a főurak újabb és újabb birtokadományokat szerezzenek. A nagybirtoknak ebben az időszakban 3 fajtája volt: az egyházi, a nemesi (világi) és a királyi. A királyi birtok alapja a birtok és a rajta élő nemesség volt. III. Béla volt az első, aki vármegyét adományozott. A királyi hatalom ezáltal meggyengült, a nagybirtokosok ereje, politikai hatalma pedig tovább nőtt. **II. András uralkodása idején (1205–35) a királyi birtokok megfogyatkoztak, az egész vármegyék adományozása megnőtt.** („...az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke az, hogy nincs mértéke”)

A királyi vármegyerendszer nem volt képes ellátni közigazgatási és katonai feladatait. A vármegyerendszer felbomlása miatt elveszett várkatonaság pótlására a király gyakran igénybe vette a feudális urak magánhadseregeit. Katonára ugyanis szüksége volt, mert III. Ince pápa ösztönzésére **keresztes hadjáratot vezetett a Szentföldre**, illetőleg több hadjáratot Halicsba. A királyi birtok csökkenése és a hadjáratok kiűrtették a királyi kincstárt.

II. András ezért tudatos politikát folytatott (az új berendezkedés politikáját). A királyi jogon szerzett **regáléjövödelmekre** kívánt támaszkodni. (ami nem volt elég a hadsereg ellátására) A vámszedés és a sóértékesítés jogát zsidó és izmaelita bérlőknek adta. Pénz kamarákat állított fel, amelyek a pénzt egy évben több alkalommal is bevonták és helyette egyre kevesebb ezüstöt tartalmazó új pénzt bocsátotta ki (**pénzrontás**). A kötelező csere alkalmat adott a pénzverési illeték, az ún. kamara haszna beszedésére. Mindez a parasztok számára jelentett újabb terheket. Elkeseredésük fokozódott, amikor egyes egyháziak a tized pénzben való kifizetését követelték.

A királyi hatalom hanyatlása nagy veszélyt jelentett a királyi vitézek, a szerviensek számára. Nemcsak a királyi birtokokat, hanem a közbeékelte területeket és tulajdonosaikat, a királynak katonai szolgálattal tartozó és tőle személyében függő közép- és kisbirtokosokat is igyekeztek hatalmuk alá vonni. Hasonló sors várt a várjobbágyokra is. Mindkét réteget az fenyegette, hogy állandó katonáskodásra kényszerültek a nagybirtokosok magánhadseregeiben.

Eltérő okok miatt ugyan, de szinte az egész társadalom szembekerült a királyi hatalommal. Az elégedetlenség társadalmi mozgalommá alakult. A várnépek és a parasztok támogatásával 1222-ben, a fehérvári törvénylátó napon kényszerítették a királyt, hogy jogait törvényben, **az Aranybullában** erősítse meg. Az 1222-ben kiadott Aranybulla 31 cikkelyből állt, a szervienseknek biztosított jogot: adómentesség, a haza védelmében katonáskodni kötelesek, személyes szabadság, szabad végrendelkezés, csak a király vagy a nádor intézkedhet felettük, megtiltja az egész vármegyék eladományozását, 31.pont: ellenállási záradék: kényszeríthetik a királyt az Aranybulla pontjainak betartására. Megvalósítása azonban a királyi hatalom erőtlensége miatt elmaradt.

IV. Béla és a tatárjárás

II. András halála után fia, IV. Béla (1235-1270) lett az uralkodó. Ő nagyapját, III. Bélát tekintette példaképének és nyomban **hozzáfogott a nagybirtokosok megfélemezéséhez, a királyi tekintély visszaállításához. Megkísérelte visszavenni a régi várbirtokokat, emiatt szembekerült az ország nagybirtokosaival.** Még tovább romlott a király és a birtokosok közötti kapcsolat, amikor Béla haderejének megerősítésére befogadta az országba a tatárok elől menekülő **kunokat**. A kunok még a tatárjárás előtt kivonultak, mert a magyarok megölték Kötönyt, a kunok királyát. Mivel Béla szembekerült az egész uralkodó osztállyal a vármegyék visszavétele miatt, ezért hadereje jelentősen lecsökkent. **Julianus barát**, aki négy társával még András idejében elindult az őshazában maradt magyarok fölkkutatására, 1237-ben második útjáról visszatérve hírt hozott a fenyegető mongol támadásról. IV. Béla külföldről sem várhatott segítséget és a kunok is kivonultak, ezért intézkedéseivel próbálta védelmi intézkedésekkel megerősíteni az országot: megerősítette az északkeleti határt, eltorlaszoltatta a hágókat, de a tatárok nagy erők összevonásával 1241 márciusában áttörték a védelmet. Pesten közben 60000 ember gyűlt össze a király körül, és a **Batu kán** vezette sereg ellen indultak. Batu a Sajó menti Muhi pusztán mért hatalmas csapást Béla seregeire 1241. Április 11-én. A király ugyan megmenekült, de embereinek nagy része elpusztult. A mongol főszereg a csata

után bevette Pestet, a Dunától keletre eső terület is a hatalmuk alá került, majd átkeltek a Duna jegén és üldözőbe vették a királyt, aki először az osztrák herceghez menekült, majd végül Dalmáciában, Trau várában húzódott meg. A tatárok hatalmas pusztítás után 1242 márciusában hagyták el teljesen az országot.

A tatárok kivonulása után a király hozzálátott az ország helyreállításához. (második honalapító) Az elnéptelenedett országrészeket betelepítette. Az Alföldre visszahívta a kunokat, a Felvidék keleti és középső területeire cseh és morva, az ország nyugati határvidékeire német telepeseket (hospes) hívott. Erdélyben a románok találtak otthont.

IV. Béla képes volt felhagyni korábbi politikájával, a birtokvisszavétellel, sőt saját maga is adományozott földeket. Feltételként **kővárak** építésére, páncélos csapatok felállítására kötelezte a birtokosokat.

A tatárjárás utáni munkaerőhiány következtében az elnéptelenedett falvak földesurai örömmel fogadták a birtokaikra érkező hospeseket, akiknek szabad költözködési joguk megmaradt. Ez alkalmat adott más szolganépeknek is, hogy terheik alól meneküljenek és a hospesekhez hasonló jogokat szerezzenek. De a várjobbágyok csak egy része emelkedhetett a szerviensek közé, nagyrészüket lesüllyedt és a földesúr fennhatósága alá került. Ezek a lesüllyedt várjobbágyok adták a nevüket a jogilag már csaknem teljesen egységes paraszti osztálynak, a jobbágyságnak, amely megkapta a szabad költözködés jogát.

IV. Béla tatárjárás utáni politikájának elkerülhetetlen következménye volt a bárók további erősödése. Ha a köznemesek nem akartak felőrlődni a bárókkal szembeni ellenállásban, valamely nagyúr szolgálatába kellett állniuk. Részt vettek birtokaik irányításában, harcoltak a magánhadseregekben. Ők voltak a nagybirtokos familiárisai. Az utolsó Árpád házi királyaink, V. István (1270-1272), IV. (Kun) László (1272-1290), III. András (1290-1301) tehetetlenek voltak a nagybirtokosok hatalmával szemben. A királyi birtokrendszer teljesen szétzilálódott, **a bárók országnyi területek tulajdonosai lettek**. Megszerezték a jobbágyok feletti bíraskodás, az úriszék jogát. Társadalmi bázis hiányában III. András nem volt képes arra, hogy megtörje a tartományurak hatalmát és felszámolja a feudális anarchiát. **1301-ben kihal az Árpád ház.**